

BOEKBESPREKINGEN

BOSTYPEN IN NEDERLAND

DIRKSE, G.M., 1993. Wetenschappelijke Mededeling nr. 208 van de stichting Uitgeverij KNNV. 164 blz. Bestellen door overmaken van f 19,50 (ledenprijs, ook van toepassing op leden van het NHG!) + f 4,50 verzendkosten op postrekening 13028 t.n.v. stichting Uitgeverij KNNV o.v.v. Bostypen, WM-nr. 208.

Na de vrij recente herziening van de indeling van de Nederlandse bosvegetaties door S. van der Werf in het boek 'Bosgemeenschappen', in 1991 uitgegeven door Pudoc te Wageningen, is er nu reeds een nieuwe classificatie van de plantengemeenschappen voorkomend in de Nederlandse bossen. De basis voor de nieuwe indeling wordt gevormd door 2000 vegetatie-opnamen die medewerkers van het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek in de jaren 1984-1985 maakten voor de 4e Bosstatistiek.

De auteur heeft met de daaruit resulterende indeling van onze bossen een oplossing willen bieden voor het gegeven dat de klassieke indeling volgens Westhoff en Den Held, gepubliceerd in 1969, niet goed bruikbaar meer is. Volgens de schrijver is - als gevolg van de na 1960 opgetreden veranderingen in de ondergroei van de bossen - naar schatting nog slechts 10% van de bossen goed in te delen met het klassieke syntaxonomische systeem. De auteur bespreekt in vogelvlucht de oplossingen die Van der Werf respectievelijk Schaminée, Stortelder en Westhoff daarvoor gekozen hebben, maar wijst beide af. Naar zijn mening zijn beide alternatieven niet gebaseerd op een standaardmethode voor het representatief beschrijven van vegetaties. De aanpak van Schaminée *et al.* leidt naar zijn mening bovendien tot een wildgroei van namen en van vegetatie-eenheden.

Om dat laatste te voorkomen heeft de auteur zo veel mogelijk de bestaande namen voor bosvegetaties, zoals gebruikt door Westhoff of Van der Werf, opnieuw gedefinieerd en 'gerecycled'. Hij acht dit verantwoord op grond van de 'congruentie van mijn determinatie-tabel met die van Van der Werf'. Daar dit in het boekje niet met een vergelijking van de determinatietabellen of vegetatiebeschrijvingen wordt aangetoond valt dat helaas niet op eenvoudige wijze te controleren.

Als dit laatste - al is het maar in grote lijnen - klopt dan is de beschrijving van de bostypen in het boek een actualisatie van de inhoud van de vanouds onderscheiden bostypen naar de huidige stand der dingen en als zodanig een waardevol werk. Veel hangt echter af van de wijze waarop de steekproef is samengesteld. Zijn alle relevante situaties voldoende vertegenwoordigd?

Zelfs snelle lezing van het boek laat zien dat dat niet het geval kan zijn.

Een broekbostype met de voor bron- en kwelsituaties kenmerkende soorten ontbreekt, vermoedelijk doordat in de Limburgse bronbossen geen of vrijwel geen opnamen gemaakt zijn.

Nog opmerkelijker is dat ook de Midden- en Noordlimburgse broekbossen in de opnamen kennelijk vrijwel ontbreken. Op het verspreidingskaartje voor het Elzenbroekbos is voor geheel Lim-

burg en Brabant slechts één locatie opgenomen. Het verspreidingsbeeld voor het Elzenbroekbos, waarbij door de auteur opgemerkt wordt dat het bostype 'vrijwel beperkt is tot Noordwest-Overijssel en Vechtplassengebied', had de onderzoekers aan het denken moeten zetten. Het wijst er op dat de gekozen selectieprocedure voor de opname-locaties geleid heeft tot een ondervetgenwoordiging van de natte Elzenbroekbossen in pleistocene Nederland óf dat de locatie-selectieprocedure en de wijze van indelen ertoe leidde dat de broekbossen van hoog-Nederland alleen vertegenwoordigd zijn door de min of meer verdroogde varianten ervan (in het boek aangeduid als de Elzen-Eikenbossen).

Op zijn minst had de schrijver - gezien het vrij beperkt aantal opnamen - wat minder stellig moeten zijn in zijn uitspraken over de verspreiding van de bostypen en over de totale oppervlakte per bostype. In de praktijk blijken schattingen van totale oppervlaktes op basis van vrij kleine steekproeven niet zo betrouwbaar als de auteur doet voorkomen.

Deze opmerkingen gaan ook op voor de hellingbossen in Zuid-Limburg. Uit de kaartjes is af te leiden dat noch de bossen op de westflank van het plateau van Margraten, noch die tussen Bunde en Elsloo, noch die op de zuidelijke hellingen van het plateau van Schimmert in de opnamen vertegenwoordigd zijn. Dit leidt ertoe dat de typisch Zuidlimburgse hellingbossen vertegenwoordigd zijn door slechts zes opnamen, verenigd in het 'Klimop-rijk Bosandoorn-Eikenbos'...

De indeling ziet er op zichzelf genomen helder uit: 17 typen voedselarm bos (3 associaties, 14 subassociaties) en 19 typen voedselrijk bos (7 associaties, 12 subassociaties). Het lijkt er inderdaad wel op dat Twinspan met een groot aantal bostypen tevoorschijn is gekomen die ook in het systeem van Westhoff en Den Held respectievelijk Van der Werf al zitten. Hebben we met de door de auteur gebruikte Twinspan-versie dan toch 'een standaardmethode voor het representatief beschrijven van een vegetatie' te pakken?

Wat het boek verder interessant maakt is dat er op het oog bruikbare sleutels in zijn opgenomen voor het op naam brengen van bosfragmenten. Voor een goede determinatie acht de schrijver het op naam brengen van de mossen in het bosfragment echter onontbeerlijk, hetgeen een snelle determinatie van een stuk bos voor velen onmogelijk zal maken. Wellicht dat de vele overzichten van de soorten die in de bostypen met een frequentie van meer dan 10% voorkomen ertoe bijdragen dat toch een juiste determinatie bereikt wordt.

De belangrijkste verdienste van het boek is ongetwijfeld dat er een poging gedaan is om een objectief beeld te schetsen van de huidige vegetatiekundige samenstelling van de Nederlandse bossen en dat de resultaten ervan overzichtelijk en systematisch gepresenteerd zijn. Herhaling van de opnamen na telkens tien jaar - hopelijk met wat meer opname-locaties in de Zuidlimburgse hellingbossen - zal vermoedelijk een duidelijk beeld schetsen van de veranderingen in de bossen. Door de toegepaste geautomatiseerde classificatiemethode

hoeven we ons dan niet af te vragen of die veranderingen misschien het gevolg zijn van een andere wijze van indelen (bijvoorbeeld doordat een andere persoon de opnamen classificeerde), een probleem dat bij niet geautomatiseerde classificatiemethoden nadrukkelijk wel aan de orde is. Alleen daarom al is het boek zeker aan te bevelen voor beheerders, onderzoekers en vegetatiekundigen.

Torben Mulder

BOTANISCHE SAMENSTELLING, OECOLOGIE EN EROSIEBESTENDIGHEID VAN RIVIERDIJKVEGETATIES

FRISO FJODOR VAN DER ZEE. Wageningen, Landbouwniversiteit, Vakgroep Vegetatiekunde, Planten-oecologie en Onkruidkunde, 1992. 271 blz., ISBN 90-6754-236-9. Prijs: f45,- (incl. verzendkosten). Het boek is te bestellen bij F.F. van der Zee of K.V. Sýkora, Landbouwniversiteit, Vakgroep VPO, Bomsesteeg 69, 6708 PD Wageningen.

Rivierdijken, de "groene linten" van het voor ons land zo karakteristieke rivierenlandschap, staan sterk in de belangstelling. Rivierdijkverzwaringen roepen spanningen op ten aanzien van het behoud van cultuurhistorische, natuurwetenschappelijke en landschappelijke waarden. Op veel rivierdijken is de oorspronkelijke rijkdom aan karakteristieke wilde planten reeds lang vervangen door een uniforme, monochrome, goed bemeste schapenweide. Dit is overigens niet alleen een gevolg van de dijkverzwaringen.

In opdracht van Rijkswaterstaat (Dienst Weg- en Waterbouw) wordt op de Vakgroep VPO van de Landbouwniversiteit al bijna 10 jaar onderzoek gedaan naar de relatie tussen sterkte van de zode, natuurwaarde en beheer van rivierdijkgraslanden. Het nu verschenen boek geeft een compleet overzicht van de onderzoeksresultaten van het meerjarig onderzoek in zowel het boven- als het benedenstrooms riviereengebied en is als naslagwerk bestemd voor dijkbeheerders en personen die uit biologische achtergrond belangstelling hebben voor dijkgraslanden. Het boek bevat onder meer een beschrijving en indeling van de op dijken voorkomende plantengemeenschappen, waarbij ook gegevens uit eerdere onderzoeken zijn betrokken. Daarnaast bevat het de resultaten van een onderzoek naar de invloed van standplaats, grondsoort en beheerswijze op de samenstelling van de vegetatie, met nadruk op de soortenrijkdom. De bont gekleurde, kruidenrijke droge stroomdalgraslanden - ooit omschreven als de "schatkamers" van het Fluviaal District - zijn in de afgelopen decennia zowel kwalitatief als kwantitatief zeer sterk achteruit gegaan en moeten thans tot de meest bedreigde oecosystemen van ons land gerekend worden. De sterke achteruitgang van de oorspronkelijk zeer rijke droge graslanden in de stroomdalen van onze grote en kleine rivieren is het gevolg van een complex van factoren: moderne, intensieve landbouw (overbemesting en -begrazing, kunst-

matige berekening, gier- en drijfmestdumping), zand- en grindwinning, massarecreatie, egalisatie, geen of een verkeerd beheer, herbicidengebruik, dijkverbetering c.q. -verzwaring en overstromingen met vervuild rivierwater. Het oorspronkelijke milieu van deze graslanden in de uiterwaarden is daar door vrijwel volledig verdwenen.

Door de zeer sterke achteruitgang van de karakteristieke stroomdalflora van de droge graslanden in de uiterwaarden neemt het belang van de daaraan grenzende rivierdijken voor de instandhouding van deze flora sterk toe. Ook op deze rivierdijken groeit van oudsher n.l. zo'n kruidenrijke droge-graslandvegetatie, de dijkbeemd, die vrijwel uitsluitend voorkomt in de stroomdalen van de grote en kleine rivieren. De dijken vormen vaak de allerlaatste toevluchtsoorten voor stroomdalplanten die uit de uiterwaarden verdwenen zijn. Bovendien hebben dijken als lijnvormige landschapselementen een belangrijke functie in de natuurbescherming als onderdeel van de oecologische infrastructuur. Via deze "groene linten" kunnen planten en dieren zich nog door het sterk versnipperde land-

schap verspreiden. Aan de natuurwaarde kan in ons overbevolkte land echter alleen aandacht worden geschonken indien de stevigheid van de dijk en daarmee de veiligheid van de mens niet in gevaar komt. Uit het onderzoek blijkt dat de soortenrijke stroomdalgraslanden uitstekende erosiewerende eigenschappen bezitten en dat de doorworteling er in het algemeen beduidend groter is dan in de intensief agrarisch beheerde soortenarme cultuurgraslanden. In tegenstelling tot bij de Waterschappen bestaande ideeën, blijken natuurbelang en veiligheidsbelang op dijken grotendeels samen te gaan. Belangrijkste conclusie uit het onderzoek is dan ook dat waterkering en natuurbehoud goed hand in hand gaan: soortenrijke graslanden met een hoge natuurwaarde zijn doorgaans beter tegen erosie bestand dan soortenarme graslanden. Om een hoge erosiebestendigheid met een hoge natuurwaarde te combineren, wordt geadviseerd dijkgraslanden tweemaal per jaar te maaien waarbij het maaisel moet worden afgevoerd. Extensieve begrazing zonder bemesting is een andere mogelijkheid. Veel dijken worden echter intensief beweide

en bemest, wat resulteert in een oppervlakkig wortelende grasmat met veel molshopen, wat weer een versnelde erosie in de hand werkt. Bij het huidige maai-beheer blijft het maaisel vaak liggen, omdat afvoeren te kostbaar is. Hierdoor ontstaat een soortenarme, ruige begroeiing, met een holle, erosiegevoelige zode.

Het goed verzorgde en rijk met kleurenfoto's, grafieken en tabellen geïllustreerde boekwerk geeft aanbevelingen waar, wanneer en hoe het mogelijk is het beheer zo aan te passen dat een betere doorworteling en een grotere natuurwaarde kunnen worden verkregen.

Het is te hopen dat de resultaten van dit onderzoek en de daaruit voortgekomen aanbevelingen in de praktijk ook daadwerkelijk gestalte zullen krijgen zodat ook de generaties na ons nog kunnen genieten van de ooit algemeen aanwezige rijkdom en verscheidenheid van deze zowel uit natuur- als cultuurhistorisch oogpunt zeer waardevolle landschapselementen.

B.G. Graatsma

RECENT VERSCHENEN

SHEPHERD, D., G. KURSTJENS, W. OVERMARS & W. HELMER, Jaarverslag Koningssteen 1992. Stichting Ark, september 1993, 46 pag. Te bestellen bij Stichting Ark, Postbus 3575, 6017 ZH Thorn.

Wie, na het lezen van het themanummer over Koningssteen (Maandblad oktober 1993), nog meer in detail over het gebied wil weten, kan dit verslag raadplegen. Het verslag geeft voor 1992 overzichten van soorten uit allerlei flora- en faunagroepen, structuurontwikkeling van de vegetatie, de activiteiten op het gebied van voorlichting en het wel en wee van de beheerder: de kudde.

CROMBAGHS, B. & G. HOOGWERF, M.M.V. T. VAN DEN BROEK, De Meertensgroeve te Vilt als leefgebied voor de Vroedmeesterpad (*Alytes obstetricans*). Rapport 93/4, september 1993. Limes divergens, Adviesbureau voor Natuur & Landschap, Nijmegen. Informatie tel.: 080-227870/774657.

Op verzoek van Stichting Het Limburgs Landschap verrichtten de auteurs een oriënterend onderzoek naar de vitaliteit van de Vroedmeesterpaddenpopulatie en de kwaliteit van de water- en landbiotopen in de Meertensgroeve. Het rapport gaat in op de onderzoeksmethoden, in het bijzonder de bepaling van de populatiegrootte en de leeftijdsopbouw, de beschrijving van de vegetatiestructuur en de toestand van de poelen. Uit vergelijking met voorgaande onderzoeken blijkt dat de populatie Vroedmeesterpadden drastisch is afgenomen. Als belangrijkste oorzaken worden genoemd: het dichtgroeien van de groeve door voortschrijdende successie en het minder geschikt worden van de poelen, die vaker droog zijn komen te staan.

De Takkeling, nieuwsbrief voor roofvogelliefhebbers; eerste jaargang, nr. 1, september 1993. Uitgegeven door de Werkgroep Roofvogels Noord- en Oost-Nederland (WRNON). Info: secr.

WRNON, Aekingaweg 3 8426 GN Appelscha. Een nieuw periodiek aan het vogelfirmament. De (bescheiden) nieuwsbrief is geïnitieerd door de Werkgroep Roofvogels Noord- en Oost-Nederland, een groep van enthousiaste roofvogelliefhebbers die zich op de eerste plaats inzet tegen de vervolging van roofvogels. De werkgroep hoopt met de nieuwsbrief een hechtere basis te leggen voor de samenwerking van roofvogelwerkgroepen in Nederland.

Vooralsnog is het eerste nummer vooral een noordelijke aangelegenheid. In de artikeltjes wordt onder meer ingegaan op: de Grauwe kiekendief in Groningen, Hazelwormen en jonge Boomarter als prooi van Buizerd, waarmee tevens de voortplanting van Boomarters in Drenthe werd aangetoond. In het eerste nummer ook een bijdrage van Har Pluimmakers, die de stand van zaken geeft van het roofvogelwerk in Limburg (waaronder de vervolging van Buizerd en Havik in Midden-Limburg).

Nieuwsbrief van de Vleermuiswerkgroep Nederland, nr. 15, september 1993. Info: VLEN, Postbus 190 6700 AD Wageningen.

In deze nieuwsbrief een artikel van Marleen Kalsbeek over de klimaateisen van overwinterende vleermuizen. De kennis van deze eisen is van belang bij speciaal voor vleermuizen te bouwen, nieuwe winterverblijven. Het artikel gaat vooral in op literatuur betreffende overwinterende vleermuizen in de Limburgse mergelgroeven. Belangrijke klimaatfactoren worden besproken en de eisen die verschillende vleermuissoorten stellen aan het klimaat in hun winterverblijf.

Nieuwsbrief van de European Invertebrate Survey-Nederland, nr. 22, oktober 1993. Prijs van dit nummer: f5,00, te bestellen bij Stichting EIS-Nederland, Postbus 9517 2300 RA Leiden. Medewerkers van EIS-projecten krijgen de nieuwsbrief op

verzoek gratis toegezonden.

In deze nieuwsbrief een artikel van R. Kleukers, W. van Wingerden en P. Grooten getiteld: 'Sprinkhanen in half-natuurlijke graslandsnippers in Zuid-Limburg'. Het artikel beschrijft het voorkomen van sprinkhanen in door het IKL beheerde droge kalkgraslandsnippers en vochtige hooilandjes. Het blijkt dat in de snippers, in vergelijking met grotere kalkgraslanden, slechts een beperkt aantal sprinkhaansoorten voorkomt en dat met name karakteristieke soorten ontbreken. Geconcludeerd wordt dat de terreingrootte kennelijk van belang is voor het voortbestaan van populaties van karakteristieke sprinkhaansoorten van kalkgraslanden.

BOSMAN, W. & H. Strijbosch (red.), Monitoring en meerjarig onderzoek aan amfibieën en reptielen. Verslag van de tiende studiedag van de WARN op 31 oktober 1992 te Nijmegen. Publicatie nr. 9, Werkgroep Amfibieën en Reptielen Nederland, 1993. ISSN 0924-509X. Info: WARN p/a Instituut voor Taxonomische Zoölogie, Postbus 4766 1009 AT Amsterdam.

In dit verslag van een studiedag zijn vier bijdragen over meerjarig onderzoek aan amfibieën en reptielen opgenomen, waaronder een verhaal van Willem Vergoossen over de Boomkikker in Limburg. Het artikel schetst de ontwikkeling van de laatste levensvatbare populatie van deze soort in Limburg: in de Doort bij Echt. De populatie kende een opleving in de jaren tachtig door de aanleg van nieuwe poelen. Sinds het begin van de jaren negentig is er echter sprake van een zeer ernstige achteruitgang, die wordt geweten aan het droogvalen van de poelen als gevolg van de regionale verdroging van Midden-Limburg. Voor het overleven van de Boomkikker in Limburg is de hoop gevestigd op de ontwikkeling van nieuw leefgebied, in het bijzonder in het Haeselaarsbroek.

L. Spoormakers